

A close-up photograph of a reed bed bird, likely a Common Reed Bed Bird (Rietvogel), perched on a reed. The bird has a dark blue head, a long, straight, light-colored beak, and large, yellow eyes. Its body is covered in dense, brown and black patterned feathers. The background is a blurred view of a reed bed with dry, brown reeds.

Riet en ruimte voor de roerdomp

Inhoud

1

**Nederland,
roerdompland**

pagina 3

2

**Paspoort van de
roerdomp**

pagina 4

3

**Leefgebied en
voedsel**

pagina 8

4

**Roerdomp
in de knel**

pagina 16

5

**Werken aan
leefgebied**

pagina 22

1 Nederland, roerdompland

**Voor de roerdomp was ons zompige laagland eeuwenlang een paradijselijk oord.
De bevolking kende hem maar al te goed en was bekend met zijn mysterieuze roep.**

De roerdomp staat vermeld als bedreigd op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. Dat was ooit wel anders. De Lage Landen waren vroeger een paradijs voor de roerdomp en allerlei andere moerasvogels. Hij was een bekende verschijning in grote delen van ons land. De soort figureert in menig keukenstillevens of jachttafereel, en ook Rembrandt portretteert zichzelf in 1639 met een roerdomp. Illustratief voor zijn bekendheid zijn de streeknamen voor de roerdomp, zoals roerdommel, reiddomp, domphoren, marbol, rommeldoes, weerlam en pietootje. Ze verwijzen veelal naar de bijzondere roep van de roerdomp of naar zijn belangrijkste leefgebied: rietland.

Rietland en roerdompen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Niet elk stukje rietland kan de roerdomp bekoren. Hij verkiest nat, overjarig rietland van voldoende omvang, dat rijk is aan voedsel. De aanwezigheid van roerdompen kan daarom worden gezien als een keurmerk voor de kwaliteit van rietland. En daar profiteert een heel scala aan flora en fauna van. In ideaal roerdomphabitat kunnen ook soorten als baardmannetje, waterral, noordse woelmuis en paling floreren. Hoe kunnen we goed leefgebied voor roerdompen in stand houden, herstellen of opnieuw creëren? Daar gaat deze brochure vooral over. Vogelbeschermers in de breedste zin van het woord kunnen er de roerdomp mee helpen: terrein- en waterbeheerders, beleidsmakers en vrijwillige vogelbeschermers. Eeuwenlang kon de roerdomp het prima stellen zonder mensen. Maar nu is hij voor zijn voortbestaan juist afhankelijk van ons.

2 Paspoort van de roerdomp

De roerdomp is een bijzondere vogel, perfect aangepast aan rietland met zijn verenkleed. Hij leeft onopvallend, maar verradt zijn aanwezigheid door te 'hoempen'.

De roerdomp is in veel opzichten een bijzondere vogel. Zijn de meeste soorten reigers nogal opzichtig gekleed, de roerdomp is juist ónopvallend getekend. Zijn verenkleed camoufleert perfect in het fletse, winterse riet. Het kleed kan variëren. Sommige roerdommen hebben een lichte tint, andere zijn juist weer donkerder. De mannetjes zijn over het algemeen wat krachtiger gete-

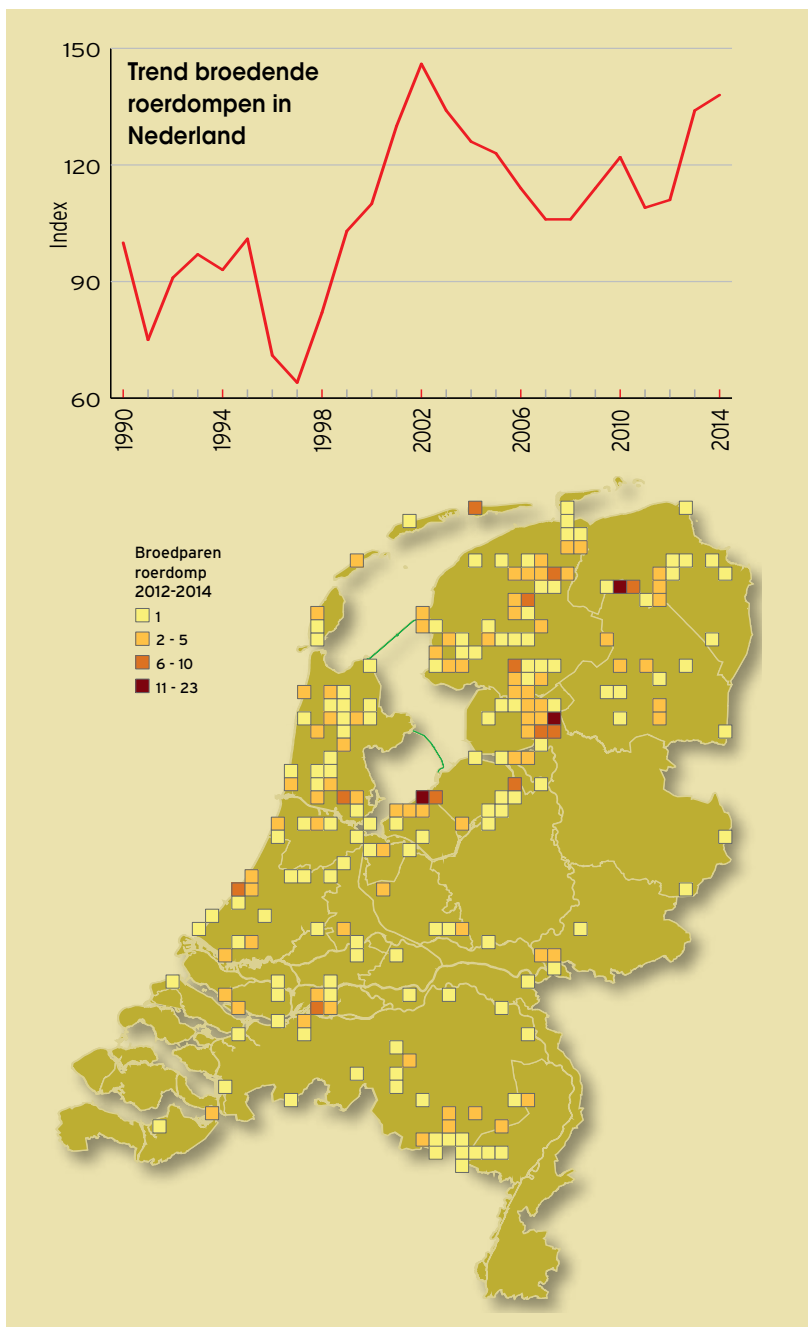
kend dan de vrouwtjes. Met de blauwe reiger vergeleken valt op dat de roerdomp gedrongener van bouw is, met kortere poten en een kortere hals. De mannetjes van de roerdomp zijn groter dan de vrouwtjes en kunnen bijna twee kilo wegen. In de broedtijd hebben de mannetjes een tamelijk opvallende, blauwe washuid, dat is het niet-bevederde deel aan de snavelbasis. Roerdommen hebben stevige, groene poten met zeer lange tenen. Daarmee kunnen ze met gemak meerdere rietstengels omklemmen. Bij onraad kunnen roerdommen de bekende paalhouding aannemen. De vogel strekt daarbij de hals omhoog, met de voorzijde van de hals en de ogen gericht naar de belager. Hun camouflage is dan perfect.

Hoempen

Bij zacht weer in maart, soms al eind februari, laten roerdompen het mysterieuze 'hoempen' horen. Zo'n 'hoemp', waar enkele minder védragende 'pompende' geluiden aan voorafgaan, klinkt als een zware bas en wordt meestal twee- tot viermaal herhaald. Het is een van de meest curieuze vogelgeluiden en kan niet beter worden omschreven als "hoemmmmp...". Dit geluid draagt tot wel vijf kilometer ver - vooral bij rustig en mistig weer - en wordt het meest gehoord in de ochtend- en avondschemering. De mannetjes markeren er een territorium mee en proberen er een of meerdere vrouwtjes mee te verleiden. De maanden april en mei vormen de beste periode van het jaar om de soort aan de hand van dit hoempen te inventariseren. Mannetjes kunnen op ver van elkaar af gelegen plaatsen roepen. Ze vertonen individuele variatie in de roep; in toon, volume en frequentie van zowel het 'hoempen' als het 'pompen'. Ze kunnen daaraan individueel worden herkend. Tijdens de trek of als contactroep maakt de roerdomp ook een geluid dat zich laat omschrijven als een laag, meeuwachtig "kau". Dit geluid hoor je soms 's nachts van overtrekkende vogels.

Baltsen en broeden

De mannetjes van de roerdomp zijn in de broedtijd territoriaal en zijn onderling behoorlijk agressief. Soms jakkeren ze langdurig in de lucht achter elkaar aan. Ook kennen roerdompen een baltsvlucht, waarbij een mannetje langdurig hoog boven het territorium cirkelt. Een mannetje kan met tot wel vijf vrouwtjes gepaard zijn. In dergelijke gevallen kunnen de nesten dicht bij elkaar liggen. Een roerdompnest ligt meestal boven water, in overjarig rietland. In Nederland worden de eieren vooral tussen half april en half mei gelegd, soms al in maart en bij een vervolglegsel tot begin juni. Heel zelden broeden roerdompen twee keer in een seizoen. Een legsel telt meestal vier tot vijf eieren. Het vrouwtje bebroedt de eieren en zorgt ook voor de jongen. Omdat

de roerdompvrouwtjes al vanaf het eerste ei broeden, komen de jongen met tussenpozen ter wereld. De jongen verlaten soms al na 15-20 dagen het nest maar zijn dan nog niet vliegvlug. Pas na 50-55 dagen kunnen ze vliegen. Jonge roerdompen kunnen al in hun tweede levensjaar broeden. De oudst bekende roerdomp werd elf jaar oud en de jaarlijkse sterfte van volwassen vogels wordt geschat op 20-35%. In Nederland is vooral de sterfte in strenge winters fors. Maar door de relatief hoge reproductie kan de populatie zich snel herstellen.

Trekvogel en standvogel

De roerdomp heeft een uitgestrekt broedgebied, van de gematigde zone van West-Europa ver oostwaarts tot de Siberische kusten van de Grote Oceaan. In Europa broeden 37.600-66.400 paar roerdompen. Dit is een schatting met een ruime marge, omdat juist in voor roerdompen belangrijke landen geen goede tellingen beschikbaar zijn. Zo wordt het aantal in Europees Rusland op 15.000-30.000 paar geschat en in Oekraïne 10.000-15.000 paar. Binnen de Europese Unie broeden 11.000-18.600 paar roerdompen. De EU-populatie is in de periode 1970-90 duidelijk afgenomen en daarna min of meer stabiel gebleven op het lagere niveau. De staat van instandhouding wordt op Europese schaal daarom als ongunstig aangemerkt. In vergelijking met België, Noord-Frankrijk, aangrenzende delen van Duitsland en Engeland is de Nederlandse broedpopulatie groot, maar in geografisch opzicht nogal geïsoleerd. In het noordoostelijk deel van het verspreidingsgebied is de roerdomp bijna volledig trekvogel. Door de lange periodes met sneeuw en ijs is het er 's winters voor de roerdomp onleefbaar. Alleen in West-Europa en in de Mediterrane delen van het broedgebied zijn roerdompen gedeeltelijk standvogel. Hier ook arriveren in de herfst roerdompen vanuit Noord- en Oost-Europa. Een deel van de Europese roerdompen trekt naar de Sahel in Afrika, ten zuiden van de Sahara. Pas vrij recent zijn in de Sahel op enkele plaatsen substantiële aantal-

len overwinterende roerdompen ontdekt, zoals in de Djoudj-moerassen in Senegal.

Nederland hoort tot het deel van het verspreidingsgebied met een mild winterklimaat. Hier overwinteren en trekken roerdompen door uit Noord- en Oost-Europa. Een belangrijk deel van onze roerdompen overwintert in ons land, een deel trekt weg. Door zenderonderzoek weten we nu dat roerdompen soms heel verrassende trekbewegingen laten zien.

Nog steeds weinig roerdompen

Ook al heeft de roerdomp door de eeuwen heen veel terrein moeten prijsgeven, nog rond 1900 moeten er duizenden roerdompen zijn geweest. Sindsdien ging het snel bergafwaarts. Nog geen vijftig jaar later was het aantal al sterk teruggelopen, tot slechts rond de 500 territoria. Midden jaren zeventig waren er nog 450 tot 550 broedparen roerdompen. Vandaag de dag is de soort een schaarse broedvogel, met een geschat aantal van 320-380 paar in 2014 volgens Sovon Vogelonderzoek Nederland. De roerdomp staat dan ook op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels met een bedreigde status. Pagina 5 laat de trend zien sinds 1990,

die is licht positief. Duidelijk is ook te zien dat na koude tot strenge winters de aantallen sterk afnemen. Willen we de roerdomp een stevige plaats in de Nederlandse natuur laten behouden, dan vereist dat een broedpopulatie van minimaal 500 paar, verdeeld over minimaal vijf kerngebieden.

Verspreiding in Nederland

De meeste roerdompen broeden in Laag-Nederland (zie pagina 5). De belangrijkste broedgebieden vinden we in de moerassen van Friesland, in de Zaanstreek, langs het Haringvliet, in de Biesbosch, in de Oostvaardersplassen, in de Wieden en de Weerribben en in de Randmeren. Door natuurontwikkeling zijn nieuwe broedgebieden ontstaan, onder andere in Groningen (Onlanden). De roerdomp weet die snel te vinden en te benutten. Dat biedt een goed perspectief voor toekomstige beschermingsprojecten.

3 Leefgebied en voedsel

Roerdompen leven liefst in nat, overjarig rietland afgewisseld met open water. Hij eet vooral vis, die hij overdag zoekt.

Het natuurlijke leefgebied van roerdompen in Europa bestaat van oorsprong uit rivierdelta's, oevers van grote meren en veengebieden. Vandaag de dag zijn de vogels vooral nog algemeen in Oost-Europa, onder meer in de moerassen van Polen en Letland, in de overstromingsgebieden van grote rivieren als de Dnjepr en Tisza en in meren met grote schommelingen in het waterpeil, zoals de Neusiedler See. Op mooie voorjaarsavonden kun je daar meerdere mannetjes tegelijk horen roepen. Roerdompen broeden er in brede rietkragen waar het waterpeil gedurende het jaar met wel meer

dan één meter kan fluctueren. Ook bij de grote meren van de Siberische bossteppen is de roerdomp talrijk. Deze meren vallen in sommige jaren geheel droog. In andere jaren zijn ze tot wel twee meter diep en staan de brede rietgordels vol water.

Leefgebied in Nederland

In Nederland zijn echt natuurlijke moerassen nagenoeg verdwenen en leven roerdompen op plaatsen waar het waterpeil vrijwel geheel kunstmatig wordt geregeld. Roerdompen leven in moerassen op klei, zand of veen. De schaal van het leefgebied is van belang. Een aantal nabij elkaar gelegen kleinere moerasgebieden of één groot moeras vormen (potentieel) geschikt habitat voor de roerdomp. Een enkel geïsoleerd liggend moerasgebied is minder kansrijk.

Het optimale leefgebied van de roerdomp bestaat uit een schakering van nat, overjarig rietland afgewisseld met open water en soms ook structureel rijk grasland of kruidenvegetaties, zoals in veenweiden. Gebieden zonder bomen of struiken hebben de voorkeur. Een ideaal habitat kan bestaan uit een overstromingsgebied met forse schommelingen in het waterpeil en een mozaïek van moerassen met een grote variatie aan waterdieptes. Andere geschikte leefgebieden zijn rietlanden aan oevers van meren met eveneens flinke peilschommelingen en laagveengebieden met verlandingsvegetaties. Ook gebieden met kleinere schommelingen van het waterpeil kunnen geschikt zijn, mits het waterpeil hoog genoeg is.

Het leefgebied van de roerdomp in Nederland is te verdelen in zes typen: nieuwe moerassen, rietmoerassen, petgaten in laagveengebieden, rivierstrangen of kreken, oevers van grote meren, kleine plassen en kleiputten (zie pagina 10 en 11).

Het leefgebied van de roerdomp in Nederland is te verdelen in zes typen: nieuwe moerassen, rietmoerassen, petgaten in laagveengebieden, rivierstrangen of kreken, oevers van grote meren, kleine plassen en kleiputten.

Nieuwe moerassen. Veelal aangelegde moerassen met ondiep open water en moerasvegetaties, met rietlanden en lisdodde- of biezenvelden. Licht schommelende waterpeilen. Voorbeelden: Groene Jonker, Zuidlaardermeer.

Rietmoerassen. Aaneengesloten rietmoerassen, afgewisseld met open water en meer of minder sterke schommelingen in waterpeil. Voorbeelden: Harderbroek, Rietputten, Oostvaardersplassen.

Petgaten in laagveengebieden. Nieuw gegraven petgaten in open laagveengebieden, met verlandingsvegetaties met riet en lisdodde in diverse stadia. Geschikt leefgebied ontstaat na ongeveer 10 jaar. Voorbeelden: Waterland en petgaten Utrecht.

Rivierstrangen of krekens. Oude of nieuwe (uitgegraven) strangen of krekens. In uiterwaarden, maar ook binnendijks. Voorbeelden: Rijnstrangen, krekens in Zeeland

Oevers van grote meren. Brede rietkragen aan oevers van grote meren met beperkte peilschommelingen of een zogenaamd 'omgekeerd peil' met een hoge zomerstand en een laag winterpeil. Voorbeelden: Veluwemeer, Drontermeer.

Kleine plassen en kleiputten. Relatief kleine plassen met rietoevers met beperkte peilschommelingen. Voorbeelden zijn

duinmeren, vennen en voormalige visvijvers en kleiputten. Voorbeelden: Budel-Dorplein, Zwanenwater.

Dynamiek en waterpeil

Van nature is moeras een dynamisch landschapstype, onderhevig aan de invloeden van onder meer fluctuaties in het waterpeil en de werking van wind. Waterpeilschommelingen binnen een jaar en tussen de jaren geven de beste garantie voor optimaal roerdomphabitat. Riet- en lisdoddevelden ontwikkelen zich onder die omstandigheden beter. Bovendien houden hoge waterstanden en overstromingen roofdieren op een veilige afstand van de roerdompnesten. Daarnaast dragen periodes van droogval, afgewisseld met uitgesproken natte jaren, bij aan een grote biomassa van prooien als jonge vis of amfibieën. Roerdompen weten zulke gebieden snel te vinden.

Nestplaats

Roerdompen nestelen vanaf april en zijn dus afhankelijk van overjarige vegetaties die in het voorjaar voldoende dekking bieden. Ze hebben een voorkeur voor riet of lisdodde, maar bouwen soms ook nesten in velden van rietgras- of biezen. De waterstand is cruciaal. Hoewel nesten soms worden gebouwd boven water met een diepte van minstens 20 cm (in oever- of inundatieriet), is het broedsucces veruit het hoogst in rietland met meer dan 50 cm water (waterriet). Deze nesten zijn het moeilijkst bereikbaar voor vossen of andere grondpredatoren. In gebieden met grote schommelingen van het waterpeil ontstaan dus vanzelf goede broedlocaties. Ook voldoende voedselaanbod nabij het nest is een vereiste. Het vrouwtje immers draagt alleen zorg voor het nest en moet dus binnen korte afstand voldoende voedsel voor haar en de jongen kunnen vinden. Naarmate de jongen groter worden kan zij wat verder weg van het nest en maakt dan voedselvluchten tot wel twee kilometer.

Homerange

Het activiteitengebied van vogels in een bepaalde periode heet een 'homerange'. Die van de roerdomp kan per locatie sterk variëren. In aaneengesloten moerassen is de homerange ongeveer 20 hectare. Maar in landschappen waar geschikt habitat niet aaneengesloten is, kan die oplopen tot meer dan 250 hectare. De roerdompen gebruiken binnen dit gebied dan soms wel meer dan vijf kernen die honderden meters uit elkaar kunnen liggen. Vrouwtjes en mannetjes hebben ongeveer een even grote homerange. Maar als ze eieren of kleine jongen heeft is het gebied dat een vrouwtje benut veel kleiner. Ze blijft dan nabij het nest.

Voedsel

Roerdompen kennen een gevarieerd menu van vis en amfibieën, maar ook kleine zoogdieren, jonge vogels en grote waterinsecten. Ze foerageren overdag. De vogels

lopen rustig door de vegetatie en speuren daarbij naar prooien. Roerdompen hanteren soms een speciale foerageertechniek door met de snavel langzaam door het water te gaan. De prooikeuze is sterk afhankelijk van het aanbod en verschilt per gebied. In rietmoerasen eten ze vooral vis en amfibieën. Omdat de prooien op zicht worden opgespoord is er een voorkeur voor vissoorten van helder water dat bovendien rijk is aan waterplanten. Daar gedijen soorten als rietvoorn, blankvoorn, baars en zeelt. In gebieden met een schakering van riet- en grasland eten roerdompen veel woelmuizen.

Leefgebied in de winter

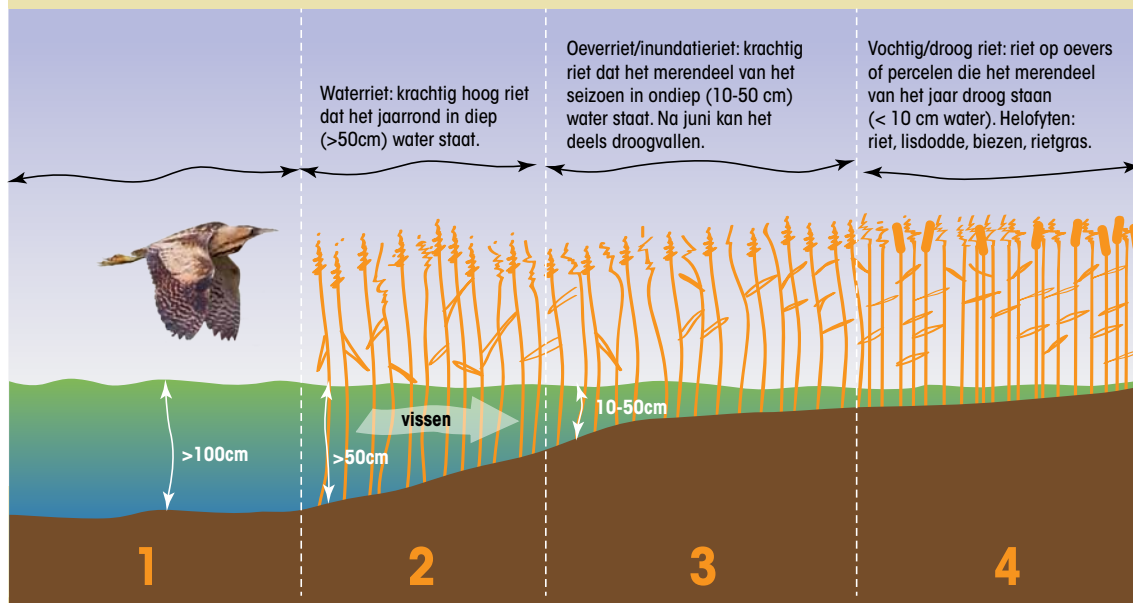
Het winterhabitat is vrijwel identiek aan het zomerhabitat. Vorst en sneeuw dwingen de roerdompen soms uit de beschutting te komen. Ze zoeken dan wakken op of proberen in open grasland muizen te vangen. Wakken zijn er onder meer op plekken waar kwelwater aan de oppervlakte komt. Als die plaatsen met open water ook nog eens beschut zijn met riet, vormen ze een welkome foerageerplek voor soms wel meerdere roerdompen.

Rust en ruimte

Roerdompen leven bij voorkeur goed verscholen in de vegetatie. Bij gevaar vliegen de vogels dan meestal niet op. Roerdompen kunnen daarom soms in rietkragen vlak naast drukke fiets- of wandelpaden foerageren. Of dit hun foerageeractiviteit en -succes beïnvloedt, is niet bekend. In het broedseizoen zijn de vogels gevoeliger voor verstoring, al zijn er voorbeelden bekend van roepende of broedende roerdompen nabij wandelpaden of vaarroutes (< 100 meter). Ook zijn er recreatiegebieden waar roerdompen broeden, zoals het Twiske in Noord-Holland. Recreatie sluit hier de aanwezigheid van de roerdomp dus niet uit, al is het niet bekend of de dichtheid aan roerdompen hier misschien groter zou zijn zonder recreatie. Belangrijk zijn afgesloten delen waar roerdompen ongestoord kunnen broeden.

Leefgebied van de roerdomp

Een ideaal leefgebied voor roerdampen kent een hoge biodiversiteit. Er vindt rietbeheer plaats waarbij er altijd grote delen met overjarig riet aanwezig zijn. Het water is er helder en soortenrijk en er is een uitbundige vegetatie van water- en moerasplanten. In sommige typen leefgebieden, zoals veenweiden, zijn er bovendien kruidenrijke graslanden aanwezig. De oeverzones zijn rijk aan libellen, amfibieën, vissen en andere moerasvogels en op de droge of vochtige gronden leven muizen, kikkers en steltlopers.

Waterriet: krachtig hoog riet dat het jaarrond in diep (>50cm) water staat.

Oeverriet/inundatieriet: krachtig riet dat het merendeel van het seizoen in ondiep (10-50 cm) water staat. Na juni kan het deels droogvallen.

Vochtig/droog riet: riet op oevers of percelen die het merendeel van het jaar droog staan (< 10 cm water). Helofyten: riet, lisdodde, biezen, rietgras.

• ZONE 1

Fuut, kuifeend, do-daars, otter, snoek, baars, meervleermuis.

• ZONE 2

Grote karekiet, woudaap, kleine karekiet, paling, ruisvoorn, groene kikker.

• ZONE 3

Roerdomp, woudaap, kleine karekiet, baardman, waterral, purperreiger, paling, groene kikker, ringslang, libellen, ruisvoorn, zeelt, grote modderkruiper.

• ZONE 4

Rietzanger, blauwborst, waterral, watersnip, purperreiger, noordse woelmuis, waterspitsmuis, zwarte stern.

4 Roerdomp in de knel

Vroeger werd de roerdomp bejaagd en werden veel moerassen waarin hij leefde, drooggelegd. Nu speelt vooral de gebrekkige kwaliteit van zijn leefgebied hem parten.

Bedreigingen voor de roerdomp zijn divers en variëren bovendien door de eeuwen heen. Vóór 1950 speelden vooral de jacht en het grootschalig verlies aan leefgebied de vogels parten. Vervolgens takelde het resterende moeras af en werd het steeds minder geschikt als leefgebied voor de vogels. Vandaag de dag kan ook klimaatsverandering grote invloed hebben. Dit brengt vaker extreme droogte met zich mee. Daarnaast zullen nu nog zoete moerassen verzilten door zeespiegelstijging. In Afrika worden overwinterende roerdampen bedreigd door intensivering van jacht op watervogels en door indamming van waardevolle overstromingsgebieden. Maar er zijn ook lichtpuntjes. Plaatselijk in Europa nemen de aantallen roerdampen toe door projecten gericht op moerasherstel of moerasontwikkeling. Ook profiteert de soort van de aanleg van visvijvers (Oost-Europa) en rijstvelden (Zuid-Europa). In dit hoofdstuk belichten we de voornaamste knelpunten.

Lage overleving en reproductie

De overleving van roerdampen wordt sterk bepaald door de beschikbaarheid aan voedsel. In lange, strenge winters, als het voedsel slecht bereikbaar is, is de sterfte onder roerdampen hoog. Maar het gebrek aan leefgebied in de broedperiode lijkt belangrijker. Dit heeft een negatief effect op het broedsucces, de reproductie. In Engeland is de roerdomp populatie fors

Roerdompen in Natura 2000-gebieden

Veel roerdompen broeden en overwinteren in Natura 2000-gebieden. Voor een duurzame populatie op nationale schaal zijn volgens de Natura 2000-doelstellingen ten minste 20 sleutelpopulaties vereist, met een totale Nederlandse populatie van minstens 400 paren. Die landelijke doelstelling wordt, ondanks het recente lichte herstel, nog steeds niet gehaald. In 2008

werd de beoordeling van de Staat van Instandhouding gekwalificeerd als zeer ongunstig. Het streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling is dat de roerdomp broedvogel zou moeten zijn in alle regio's van ons land, behalve het Zuid-Limburgse Heuvelland, met een presentie in minstens 160 atlasblokken (+10%). Eén atlasblok is 5 x 5 km.

toegenomen nadat er in enkele belangrijke moerasgebieden meer broedgebied werd gecreëerd. Het aantal uitgevlogen jongen steeg aanzienlijk, jongen die zich vervolgens ergens anders vestigden.

Minder moerasoppervlak

Een belangrijk knelpunt is het verdwijnen van grote oppervlakten moeras door inpolderingen en droogleggingen. Dat gebeurde nog tot ver in de negentiende eeuw, zoals de Horstermeer die in 1882 werd drooggelegd. Ook het aan banden leggen van de loop van rivieren heeft leefgebied doen verdwijnen. Tegenover dit verlies aan grote oppervlakten moeras staan gelukkig ook nieuwe initiatieven van de laatste decennia. Denk aan het behoud van de Oostvaardersplassen als 'nieuwe natuur' en projecten langs de grote rivieren die ruimte bieden aan moerasontwikkeling, in combinatie met waterberging.

Geen ruimte voor dynamiek

Onder ideale omstandigheden houdt moeras zijn specifieke waarde onder invloed van natuurlijke dynamiek. Natuurlijke schommelingen in het waterpeil, periodieke overstromingen en de werking van wind houden het moeras levend, gaan verlanding tot bos tegen en dragen zorg voor een continue afwisseling van dichte en open stukken, oud en jong riet. Er zijn weinig plaatsen meer in Nederland waar een dergelijke oer-dynamiek ruimte kan krijgen. Overstromingen over grote oppervlaktes komen bijna niet meer voor, nieuwe geulen of plassen ontstaan niet meer. Meren zijn gescheiden van hun brongebieden en/of overstromingsgebieden, rivieren zijn bedijkt. Dit alles leidde tot een forse vermindering van het areaal en de kwaliteit van het moeras. Maar met uitgekiend beheer kunnen we wel degelijk die natuurlijke vitaliteit van moeras bewerkstelligen. En in sommige gevallen is die dynamiek ook weer te herstellen. Voorbeelden daarvan zijn onder meer te vinden langs de grote rivieren, zoals in de Gelderse Poort en in de Biesbosch.

Onnatuurlijk waterpeilbeheer

Nederland is groot geworden met 'waterwerken'. Voor de veiligheid van de mens was daar ook alle reden toe. Keerzijde daarvan is dat het natuurlijke processen aan banden heeft gelegd. Een grote impact op moeras-natuur heeft het waterpeilbeheer. Van nature is het waterpeil in ons land 's winters hoog en 's zomers laag. Voor de landbouw, maar ook voor het bebouwde oppervlak, wordt juist het omgekeerde nagestreefd. Dergelijk peilbeheer leidt ertoe dat bomen en struiken beter groeien en moeras 'verbost'. Dit proces wordt versterkt doordat de dynamiek van regelmatige overstromingen, afgewisseld met periodes van droogval, is verdwenen. In een natuurlijke situatie vallen moerassen 's zomers regelmatig droog, wat de ideale omstandigheden levert voor moerasplanten om te ontkiemen.

Een ander knelpunt als gevolg van het peilbeheer is de inklinking van bodem van boerenland. Moerasgebieden liggen daardoor nu vaak hoger dan het omringende (boeren)land. Om leegloop van het moeras te voorkomen moet er dus gebiedsvreemd water worden

ingelaten. Dat water komt uit de Rijn, is vaak relatief voedselrijk en troebel en versnelt de successie van de vegetatie naar bos. Het bestaande moeras wordt hierdoor steeds minder geschikt voor soorten als roerdomp.

Verdroging en verbossing

Dit knelpunt hangt nauw samen met het vorige. In rietlanden die niet geregeld overstroomd worden hoopt zich in de loop der jaren dood plantenmateriaal op, waardoor ze steeds droger worden en ongeschikt als leefgebied voor de roerdomp. In droog rietland komen vegetaties van braam, vlier, els of wilg op en verandert het rietland langzaam maar zeker in bos. Een dergelijk proces is zichtbaar in de omvangrijke moerassen van de Oostelijke Vechtplassen en de Wieden. Maar ook kleine meren en wielen in het rivierengebied zijn op vergelijkbare wijze ongeschikt geworden voor de roerdomp, door de bomen die in en rondom het rietland staan. De bomen, zeker als ze aan de oever groeien, concurreren met riet om licht en nutriënten en riet delft dan altijd

het onderspit. De oevers van rietlanden die grenzen aan water met een vast peil verslechteren bovendien doordat afgestorven plantenmateriaal zich er ophoopt. Hierdoor kunnen nieuwe rietspruiten zich niet ontwikkelen.

Maaibeheer

Roerdompen nestelen overwegend in overjarige (niet gemaaide) vegetaties. In veel gebieden wordt in de winter riet gemaaid. Dat kan zijn voor rietteelt, maar ook voor doelen als weidevogelbeheer, botanisch beheer of regulier onderhoud van sloten en vaarwegen. Als veel riet dat in het water staat wordt gemaaid, blijft er vaak te weinig geschikt rietland over voor broedende roerdompen. Daar zou bij het maaibeheer meer rekening mee gehouden kunnen worden. Daarnaast is het maaibeheer cruciaal voor het optreden of tegengaan van verlanding.

Bescherming rietoever

Om (resterende) rietkragen te beschermen worden wel

Er is riet, maar waarom zit de roerdomp er niet?

Het is een intrigerende vraag: waarom komen roerdompen in sommige gebieden wel in de winter voor, maar mijden ze deze gebieden tijdens het broedseizoen? Meestal is de foera-geersituatie er dan wel goed, maar ontbreekt het er aan geschikt broedhabitat. Het gaat dan bijvoorbeeld om verruigde rietlanden of rietlanden met weinig randlengte waar brede stroken waterriet ontbreken. Op het oog lijkt het misschien geschikt rietland voor roerdompen, maar essentiële natte vegetaties van voldoende omvang ontbreken.

Goede voorbeelden zijn de droge rietlanden van de droogmakerij de Horstermeer, de boezemrietlanden bij Kockengen en delen van de oevers van de Randmeren. Veel van dit soort gebieden kunnen relatief eenvoudig geschikt gemaakt worden voor roerdompen door het waterbeheer aan te passen of via inrichting te zorgen voor meer nat rietland.

Om de habitatgeschiktheid van een terrein voor roerdompen te beoordelen kan men gebruik maken van zogenoemde 'habitatmodellen'. Deze leggen precies bloot waar het aan schort in een gebied en welke maatregelen genomen moeten worden om het roerdompen naar de zin te maken. Op www.vogelbescherming.nl/roerdompbrochure zijn verwijzingen naar dergelijke habitatmodellen te vinden.

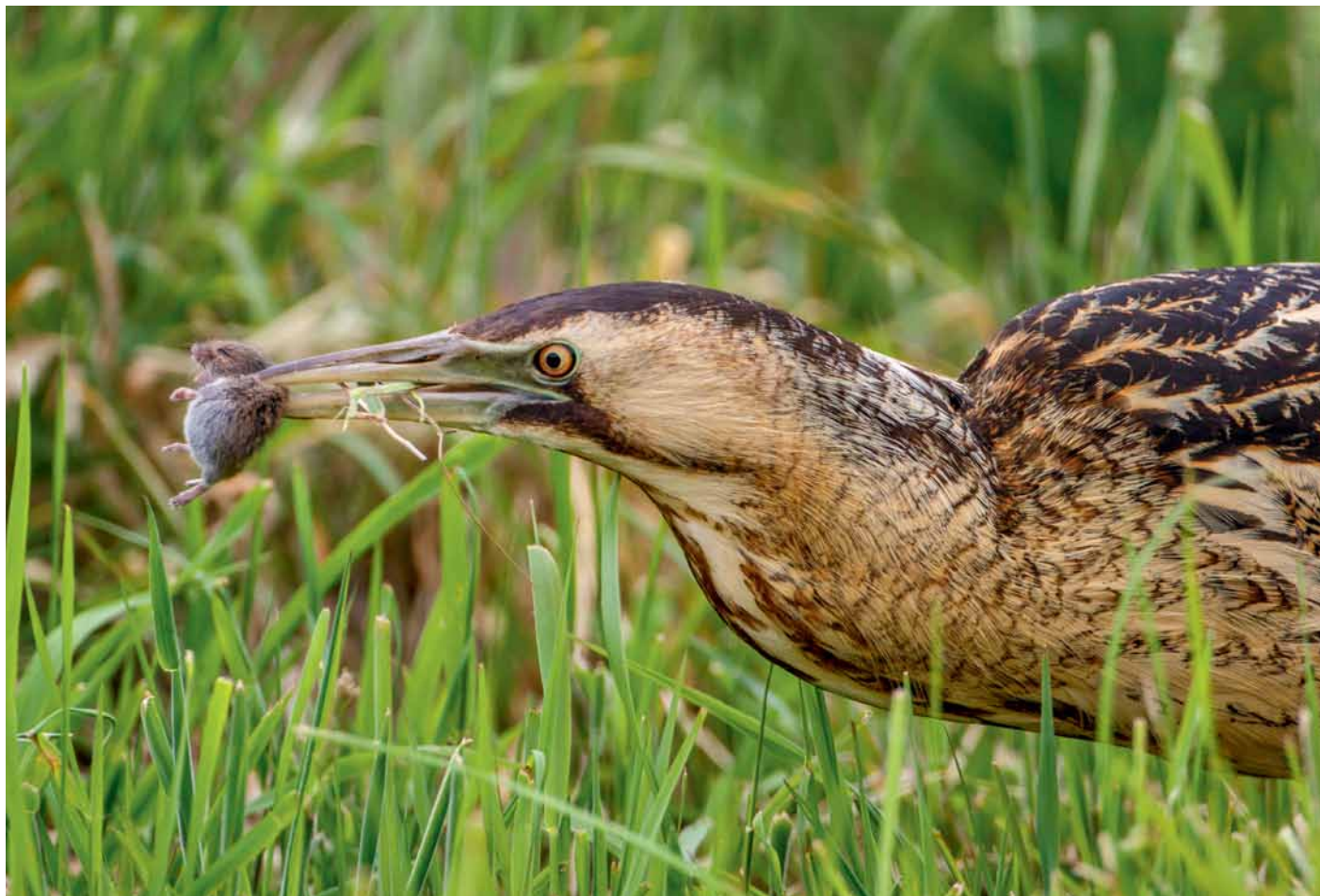
vooroevers of beschoeiingen aangebracht. Soms ook worden voor datzelfde doel eilandjes aangelegd aan de windzijde van een rietkraag. Hoewel dit met goede bedoelingen gebeurt, werkt dit vaak contraproductief. Vooral oeverriet of waterriet kan hierdoor in omvang en kwaliteit afnemen. Waterriet dat in meren met een vast waterpeil groeit, kan vaak lang standhouden als het riet door stromingen vrij gehouden wordt van ophopend plantenmateriaal. Ook de wind zorgt voor het voortdurend schoonspoelen van deze rietkragen. Als de aan de wind en waterstromen blootgestelde zijde van de rietkraag wordt afgeschermd, bevordert dat de ophoping van afgestorven plantenmateriaal. Het waterriet zal daardoor verdwijnen, zoals plaatselijk in de Reeuwijkse Plassen, Loosdrechtse Plassen en in de Randmeren.

Predatoren

Door het vaste waterpeil in onze moerassen en de veelal beperkte omvang zijn ze het jaarrond goed toegankelijk voor grondpredatoren als de vos. Vossen zijn geduchte predatoren van zowel volwassen roerdompen als hun legsels en jongen. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw hebben vossen West-Nederland gekoloniseerd en is de predatiedruk sterk toegenomen. Vooral in moerassen met beperkte peilschommelingen kan de predatiedruk hoog zijn.

Versnippering moerassen

De waarde van (kleinere) moerasgebieden is groter als ze in een netwerk liggen dan wanneer het geïsoleerde 'eilandjes' zijn. Zo'n netwerk vergroot ook de kans op kolonisatie door roerdompen. Veel moerassen liggen echter op een dusdanig grote onderlinge afstand dat het de kans op vestiging van roerdompen verkleint. Wanneer een netwerk van moerasgebieden wordt nagestreefd, is het van belang dat al die gebieden van voldoende kwaliteit zijn. Een niet-vitaal moerasgebied heeft in een netwerk geen waarde.

Overbegrazing

In veel Nederlandse moerasgebieden dragen grote grazers bij aan het beheer. Daarnaast herbergen veel moerasgebieden grote aantallen grauwe ganzen. Zowel grote grazers als grauwe ganzen eten riet. In natuurlijke systemen met jaarlijkse peilfluctuaties hebben grazers in lage dichtheden vaak een positief effect op het landschap. Zij dragen bij aan variatie in de structuur van de moerasvegetaties en in de afwisseling tussen open en meer gesloten delen. In Nederland is de

graasdruk vaak te hoog en de variatie in peilen te laag om rietlanden goed in stand te houden. De resterende rietranden verdwijnen zelfs of worden zo uitgedund dat ze niet meer van waarde zijn voor de roerdomp. Ook kunnen grote grazers de kruidenrijke vegetaties zo kort houden dat muizen er niks meer te zoeken hebben, met als gevolg dat een potentiële voedselbron voor de roerdomp verdwijnt. Daarnaast zorgen vooral grauwe ganzen er voor dat in veel nieuwe moerassen de rietgroei niet op gang komt.

5 Werken aan leefgebied

Roerdompland kunnen we maken door dynamisch, natuurlijk waterpeilbeheer toe te laten in bestaande moerassen. Maar ook door moerasgebied aan te leggen. Goed beheer helpt ook mee.

Sinds de jaren tachtig worden op tamelijk grote schaal nieuwe petgaten gegraven, polders geïnundeerd en rivierarmen uitgegraven. De roerdomp profiteert van dit soort natuurontwikkeling en zit plaatselijk in de lift. Met goed beheer kunnen deze gebieden geschikt blijven voor de roerdomp. Maar er is meer nodig om de roerdomp een duurzaam toekomstperspectief in ons land te bieden. Het vereist ook uitbreiding van moerasareaal en het creëren van een voor de roerdomp bruikbaar netwerk van moerasgebieden. Dit hoofdstuk belicht allereerst de waterpeildynamiek, de essentiële basis voor goed moerasbeheer. Daarnaast komen inrichtings- en beheermaatregelen aan de orde. Tot slot een overzicht van de verschillende typen moeras die we in Nederland aantreffen, met wenken voor het specifieke beheer daarvan.

Herstel van peildynamiek

Het creëren van dynamiek in waterpeilen staat aan de basis van moerasbeheer voor de roerdomp. Het gaat daarbij zowel om schommelingen van het waterpeil binnen één jaar als fluctuaties tussen jaren. Moeras dat 's zomers droog valt bevordert het ontkiemen van riet. Als het water in het najaar weer stijgt, is er het daaropvolgende voorjaar prachtig nat rietland

aanwezig. Bovendien vertraagt dit het proces van bosvorming, terwijl een hoog winter- en voorjaarspeil grondpredatoren op afstand houdt. Daarnaast zorgen peilschommelingen voor pieken in het voedselaanbod. Enkele soorten vissen, amfibieën en insecten profiteren bij uitstek van de kortstondige overstromingen. Ze pieken dan in aantal en biomassa en vormen zo een ideaal voedselaanbod. Schaal en variatie in abiotische omstandigheden zijn dus belangrijk.

In nieuw ingerichte moerasgebieden is het vaak mogelijk om het waterpeil flink te laten schommelen. Toch zijn de schommelingen binnen de seizoenen van één jaar in de praktijk vaak beperkt tot minder dan 50 cm. De noodzakelijke variatie van waterpeilen tussen jaren blijkt in de praktijk niet of nauwelijks gerealiseerd te worden. Optimale peildynamiek bereik je bij fluctuaties van 100 cm of meer, zowel binnen een jaar als tussen jaren. Waar dat gerealiseerd wordt, blijken ook de grootste successen geboekt te worden voor de roerdomp. De kans van vestiging neemt bovendien toe als er zowel diepe als ondiepe delen zijn, evenals de aanwezigheid van poelen en sloten (zie pagina 27 voor vuistregels).

Inrichting en beheer van moeras

Sommige moerasgebieden, zoals de Oostvaardersplassen, bieden in beginsel goede mogelijkheden om via natuurlijke dynamiek steeds weer geschikte omstandigheden voor de roerdomp te handhaven. Bij de meeste gebieden is dat in mindere mate of niet mogelijk. Met uitgekiende maatregelen voor inrichting en beheer kunnen we dan toch de ideale omstandigheden voor roerdompen creëren.

Onder natuurlijke omstandigheden maakt moeras steeds stadia door van geleidelijke verlanding en vernieuwing. In veel moerasgebieden moeten we dit met beheer bewerkstelligen. Met zogenaamd **cyclisch beheer** worden oude stadia in de verlanding van moeras, zoals moerasbos, periodiek teruggezet naar het vroege stadium van ondiep, open water. Hierna komt de verlanding weer op gang. Na verloop van tijd groeit een moeras weer dicht met bos of hoge kruiden en is een nieuwe ingreep nodig. Zo blijven deze cycli elkaar met behulp van beheer opvolgen.

Cyclisch beheer, met periodiek grote ingrepen, gaat altijd samen met een meer regulier **intern beheer**. Dat is vooral het maai- en begrazingsbeheer met als doel bosvorming te vertragen en ophoping van afgestorven plantenmateriaal in het riet tegen te gaan. Het maaien van rietlanden is nodig op plekken waar bomen opslaan of waar het riet langzaam dichtgroeit met hoge kruiden zoals brandnetel, braam of bitterzoet. Dan is periodiek

maaien een goede maatregel. Zorg er dan voor dat de natste delen niet of minder frequent gemaaid worden. Voor goed roerdomphabitat is het een must om jaarlijks minimaal 20% overjarig riet beschikbaar te hebben, dat op veel plekken in 20-40 cm diep water staat. De optimale inrichting en het gewenste beheer verschillen per gebied en ook per moerastype. Hier volgen voorbeelden voor verschillende moerastypen met aanbevelingen voor inrichting en beheer.

Vloedmoeras

In diverse voormalige landbouwgebieden zijn door grootschalige inundatie moerassen gecreëerd, ook wel vloedmoerassen genoemd. De omvang varieert van 10-20 tot vele honderden hectares. Bekende voorbeelden zijn de Boezem bij Ameide, de Groene Jonker bij de Nieuwkoopse Plassen en de omgeving van het Zuidlaardermeer. De roerdomp behoort vaak tot de doelsoorten. In de meeste vloedmoerassen vestigen zich inderdaad na enige tijd roerdompen, zeker als er een grote variatie is aan dieptes, randen en droge en natte delen.

Soms valt het resultaat tegen, door ganzenvraat en/of ongunstige abiotische omstandigheden (zie kader op pagina 25). Het is dan aan te bevelen om delen van het gebied enkele jaren te laten volgroeien met riet. Dit kan als de uitgangssituatie hiervoor goed is, bijvoorbeeld omdat er al riet staat langs sloten. Daarna kan het peil worden verhoogd.

Vaak worden nieuwe vloedmoerassen kaal opgeleverd. Als het waterpeil dan direct hoog gezet wordt, duurt het lang voor er riet komt; soms komt er helemaal geen riet. Dan is het verstandig om het gebied enkele jaren droog te leggen en riet in te zaaien of te stekken. Pas als de rietmat voldoende krachtig is kan het waterpeil worden verhoogd.

Als het onder water gezette gebied na enkele jaren vrijwel geheel begroeid raakt met riet in dieper water

gaat het habitat over in het type 'rietmoeras'. Op den duur vereist dat dan weer cyclisch beheer, terwijl de successie afgeremd kan worden door maaibeheer (zie rietmoerassen). In kleigebieden zijn cycli van 3-10 jaar aan te bevelen en in veengebieden cycli van 6-30 jaar.

Rietmoeras

Rietmoerassen verslechteren in de loop der jaren vooral door onvoldoende peildynamiek en door ophoping van afgestorven plantenmateriaal en opslag van struiken. Ook kunnen voormalige krekken, poelen of sloten langzaam dichtgroeien zodat er weinig overgangen zijn met nauwelijks vis en amfibieën. Het is mogelijk om een scan van bestaand rietland uit te voeren op de geschiktheid voor roerdompen. Daarbij wordt gekeken naar het oppervlak water, oppervlak riet in water, randen en voedselbeschikbaarheid. Op basis daarvan kan het gebied hersteld of verbeterd worden. Dit kan door aanpassingen aan het peilbeheer, maar ook door de toplaag van het rietland met afgestorven plantenmateriaal af te plaggen. Ook kunnen sloten of poelen gegraven worden.

In moerassen waar riet gemaaid wordt om de successie tegen te gaan, is het zaak om in de natte rietlanden jaarlijks een of meer stukken niet te maaien. Het maaien van rietland kan de kwaliteit van het leefgebied vergroten. Voor roerdompen is het essentieel dat er elk jaar een belangrijk deel overjarig rietland aanwezig is op de natste delen. Hanteer daarvoor als vuistregel 20% ongemaaid rietland met aanvullend enkele plekken met een minimale omvang van ongeveer 50 x 50 m. Het gebied is van hogere kwaliteit als de gemaaide rietlanden veelvuldig afgewisseld worden met ongemaaide stukken. Een frequentie van eens per 3-5 jaar maaien is in de meeste gebieden optimaal. De maailocaties kunnen dan afgewisseld worden. Het is wel zaak om de ontwikkeling van de 'viltlaag' in het riet in de gaten te houden en in te grijpen als deze te dicht en te droog wordt.

Alternatieven bij beperkte speelruimte in beheer

Peildynamiek is noodzakelijk voor een gezond moeras, maar leidt niet altijd tot succes. Bovendien is het vaak onmogelijk om het waterpeil optimaal te sturen. Wat kunnen beperkingen zijn en wat is dan wél realiseerbaar?

Kleine gebieden, beperkte peilfluctuaties, moeizame rietgroei

In een klein moeras met fluctuerend peil komt rietgroei soms niet goed op gang. Dat kan aan de ongunstige uitgangssituatie liggen. Grote gebieden hebben van nature meer variatie en meer kans op succes. Soms schommelen waterpeilen binnen een te kleine marge en alleen binnen het seizoen. Of het peil daalt snel in april-mei. Dit leidt tot snelle bosopslag en moeizame kieming en groei van riet. Lage waterstanden in april-mei maken het moeras ongeschikt voor nestelende roerdompen.

Mogelijke oplossing

Zorg voor meer variatie in het waterpeil of grijp in door het gebied een paar jaar droog te leggen. Het kan nodig zijn om aanvullend riet in te zaaien als er weinig riet aanwezig is. Tijdens deze 'drooglegging' kan zich zo een dicht rietveld ontwikkelen. Zet het gebied daarna weer enkele jaren onder water.

Sterke ganzenvraat

Nieuw aangelegd moeras wordt soms zo sterk begraasd door ganzen, dat de rietvegetaties in omvang en dichtheid sterk afnemen. Soms ook voorkomt vraat de ontwikkeling van nieuw riet. Wat resteert is kort gras of ruigten met kattenstaart of wilgen, afgewisseld met open zand- of slikplaten. Dit probleem speelt vooral bij kleine moerassen met veel hoogproductief grasland in de omgeving. Voorbeelden zijn de Waverhoek nabij Botshol of De Boezem nabij Ameide.

Mogelijke oplossing

Het kan helpen om het gebied een paar jaar droog te leggen en riet actief of passief te laten ontwikkelen alvorens het peil weer te verhogen. Dat is voor meerdere pioniersoorten positief. Het helpt ook om de graslanden rondom het moeras te extensiveren en zo opgroei gebied voor jonge ganzen te beperken.

Vuistregels bij inrichting, herstel of beheer van leefgebied voor de roerdomp

Geschikt leefgebied voor de roerdomp kan er al zijn bij een omvang van 25 ha moerasgebied, maar de kans op succes neemt toe als meerdere kleine gebieden een netwerk vormen of als de moerassen groot zijn van omvang. Grote moerasgebieden zijn immers afwisselender in watertypen en landschap. In dit overzicht een samenvatting van de belangrijkste eigenschappen van en beheermaatregelen voor roerdompmoeras.

- 1 Waterpeildynamiek indien mogelijk sturen met peilbeheer. Optimaal is een forse marge tot méér dan 1 meter op de diepste delen binnen jaren en tussen jaren. Een geringe peilfluctuatie is te compenseren met cyclisch beheer en maai-beheer/begrazing.
- 2 Aanwezigheid van overjarige helofyten (riet, lisdodde) die tot half juni in minimaal 50 cm water staan. Dit bevordert ook een slechte toegankelijkheid voor grondpredatoren.
- 3 Streef naar rietland dat afgewisseld wordt met poelen, sloten en/of structuurrijk grasland en ruigte.
- 4 In veenweiden met een schakering aan kleine landschapselementen zoals sloten, petgaten en grasland kan de nestplek beperkt van omvang zijn: 10 x 10 meter.
- 5 In aaneengesloten rietlanden of bij rietoevers van plassen is de minimale omvang van de nestplek 50 x 50 meter of 25 x 100 meter. De nestplek bestaat uit overjarige helofyten (riet, lisdodde) die tot half juni in minimaal 50 cm water staan.
- 6 Overjarig riet in water en/of lisdodde bedraagt meer dan 5-10 % van het moerasoppervlak.
- 7 Bij voorkeur meerdere natte rietvegetaties als potentiële nestplaatsen in één gebied.
- 8 Moeras langs meren en plassen: randlengte oevers bedraagt meer dan 2-4 km/km².
- 9 Bij voorkeur zijn er zowel overgangen van water naar riet als van grasland naar riet.
- 10 Helder water met waterplanten en soortenrijke rietvoorn-visgemeenschap. Ondiepe poelen en plas-dras met amfibieën zoals bruine kikker/heikikker en ook groene kikkers. Paaiplaatsen langs de oevers en diepe delen (> 2 meter) voor overwintering van vissen. In directe omgeving structuurrijke graslanden met veel muizen.
- 11 Rustige gebiedsdelen van > 50 ha.
- 12 Als rietlanden verdrogen of opslag verschijnt (bomen/struiken) is het tijd voor een zogenaamde 'reset' van het systeem (zie 'cyclisch beheer'). Aan moerasranden mag her en der een boom staan, maar het rietland en directe omgeving zijn bij voorkeur vrij van bomen.
- 13 Bij maai-beheer is het essentieel om overjarige natte helofytenvegetaties te behouden.
- 14 Bij begrazing: de veedichtheid mag niet te hoog zijn. Rietranden hebben geleidelijke overgangen, graslanden zijn structuurrijk (zeggen, rietgras, pitrus).
- 15 Bij geïsoleerde watersystemen: vispassages of vishevels om de voedseldiversiteit te vergroten.
- 16 Wintersituatie: zorg voor minimaal 2 ijsvrije plekken. Creëer stromend water door gebruik van een onderbemaling of verval. Houd eventueel wakken open.
- 17 Sluit 's winters potentiële foerageerplekken als open, stromend water (bij vorst) en structuurrijk, ruig grasland af voor recreanten.
- 18 Ontwikkel vlakke oevers met hoge kruiden, lisdodde of riet op plekken waar 's winters bij vorst open, stromend water aanwezig is. Dit biedt foeragerende roerdompen de gewenste dekking.

Petgaten in laagveen

In veel laagveengebieden duurt het vaak meer dan tien jaar voordat de oevervegetaties zich voldoende hebben ontwikkeld. Cycli van tien tot veertig jaar zijn hier niet ongebruikelijk. Het is gunstig als er zowel geïsoleerde petgaten aanwezig zijn als kleine wateren die in verbinding staan met open water. In laagveengebieden is op meerdere plekken succesvol nieuw broedbiotoop gecreëerd door het graven van petgaten of het uitdiepen van bestaande. Bij een redelijke omvang van een petgat (minimaal 10 m breed en meer dan 50-100 m lang) en een aanbod van meer dan vijf van deze petgaten in de directe omgeving is vestiging door roerdompen kansrijk. Aangrenzende percelen zijn bij voorkeur structuurrijk grasland, bijvoorbeeld zeggengraslanden, pitrusvel-den of plekken met rietgras en liesgras.

Rivierstrangen en krekén

Voormalige rivierstrangen of nieuw aangelegde geulen kunnen geschikt habitat vormen voor roerdompen. De waterrietkragen zijn minimaal 10 en bij voorkeur meer dan 25 meter breed en staan tot en met juni in het water. De gebieden winnen aan kracht als er poelen en sloten in de omgeving zijn en als het water helder en visrijk is. Bij voorkeur fluctueren de waterpeilen met meer dan 50 cm. De landzijde van het riet is vrij van bos of losstaande bomen.

Oevers van grote meren

Oevers van grote meren kunnen een voor roerdompen geschikt biotooptype vormen. In Nederland is dat momenteel niet het geval, anders dan elders in Europa zoals de oevers van de Neusiedler See. In ons land is er op dat vlak veel potentieel. Oevers kunnen geschikt gemaakt worden als een grotere peildynamiek mogelijk is of als er plannen zijn voor extra waterberging. Voor de roerdomp geschikte oevers zijn breder van 50 meter en bestaan uit een mozaïek van moeras of nat rietland met veel sloten en poelen. Tot en met juni is

het waterpeil hoog, daarna mag het zakken. Er mag ook een afwisseling zijn van drogere en nattere jaren. Als een dergelijk habitat niet in directe verbinding met het meer kan staan, zijn bedijkte rietmoerassen aansluitend aan het meer een goed alternatief. Voorbeelden zijn een rietveld bij Elburg of het herstel van de oevers van het Zuidlaardermeer. In het laatste geval worden rietlanden geplagd, sloten gegraven, oevers vervlakt en bos verwijderd.

Kleine plassen en kleiputten

Her en der worden in Nederland successen behaald voor roerdompen door de aanleg van relatief kleine moerassen, al dan niet in combinatie met recreatieve functies in de omgeving. Voorbeelden zijn de waterberging van Hensbroek in Noord-Holland, de natuur- en recreatieplas Breeveld bij Woerden en de Lutkemeer. De gebieden zijn 10-40 hectare groot en hebben verschillende vormen. Ze hebben gemeen dat er in een deel van het gebied geschikt broedhabitat aanwezig van aaneengesloten, zeer nat rietland van minstens 30 x 30 meter. Foerageergebied is in de omgeving aanwezig en bestaat uit rietland, ondiep open water, structuurrijk grasland op dijken en aan slootoevers. Het werkelijke leefgebied voor roerdompen is dus groter dan de aangelegde 10-40 hectare moeras.

Rust en recreatie

Roerdompen komen geregeld voor in recreatiegebieden en broeden soms op minder dan 50 meter van wandelpaden of vaarroutes. Het is dan van belang dat recreanten zich niet van de vaarroutes of wandelpaden kunnen begeven. De locaties waar de roerdompen nestelen of veelvuldig roepen moeten rustig zijn en vrij van verstoring. Zogenaamde 'zonering', waarbij je bepaalde 'natuurwaarden' scheidt van recreatie, kan hier uiterst nuttig zijn. Denk bijvoorbeeld aan beperking van vrije uitstapplaatsen voor kanovaarders, het scheiden van wandelpaden en aangrenzend rietland door sloten.

Uiteraard zijn de kwetsbare broedlocaties eveneens ontoegankelijk voor vissers of honden. Een specifieke en niet jaarlijks voorkomende vorm van recreatie is schaatsen. Ofschoon er niet zoveel bekend is over de verstoringseffecten daarvan op roerdompen, zijn enkele simpele maatregelen aan te bevelen. Roerdompen kunnen tijdens vorst moeilijk aan voedsel komen. Ze wachten bij invallende vorst vaak een paar dagen op dezelfde plek en besparen zoveel mogelijk energie. Als de vorst aanhoudt, gaan ze op zoek naar open water of muizenrijke graslanden. Beheerders van moerasgebied weten vaak wel uit ervaring waar roerdompen zich dan ophouden en kunnen die belangrijke voedselplekken voor recreatie afsluiten en/of in overleg schaatsroutes daaraan aanpassen. Een andere negatief effect van langdurige vorst kan

zijn dat het waterpeil wordt gefixeerd voor een veilige en gladde ijsvloer. Beheerders kunnen daar rekening mee houden door plaatselijk peilfluctuaties te handhaven voor open water of door wakken open te houden.

Begrazing

Begrazing door vee kan de openheid van het landschap bevorderen en graslanden structuurrijk houden. Bij een te hoge dichtheid aan vee worden rietvegetaties te intensief begraasd en is de overgang van riet naar water en/of grasland te abrupt of afwezig. Ook kunnen graslanden te kort begraasd worden en zijn daardoor ongeschikt als leefgebied voor amfibieën en muizen. In dergelijke situatie is een lagere veedichtheid aan te bevelen. Maak bij voorkeur gebruik van runderen en zorg voor variatie in de begrazingsintensiteit, al dan

niet afgewisseld met maaibeheer of cyclisch beheer. Het vee wordt in het voorjaar ingeschaard en zorgt voor structuurrijke graslanden. Deze vormen de beste foerageergebieden voor roerdompen in het IJperveld.

Vismigratie, paai- en overwinteringsplekken

Sommige nieuw aangelegde moerassen zijn geïsoleerd en ontberen verbindingen met het water in de omgeving. Dan verdient de aandacht voor goed visbiotoop extra zorg. Vissoorten die van belang zijn voor roerdompen zijn bijvoorbeeld blankvoorn, rietvoorn, zeelt,

baars, snoek en paling. Deze vissoorten paaien en leven deels in de ondiepe, vegetatierijke wateren grenzend aan riet- of grasland. Om te kunnen overleven tijdens de winter hebben deze vissen daarnaast ook dieper water nodig. Denk daarbij aan putten van meer dan 2 meter diep in sloten en vaarten.

Om te voorzien in vismigratie kunnen vistrappen, vispassages of vishevels goede diensten bewijzen. Veel vissoorten gaan vanaf februari op zoek naar paai-gebieden; daarom is doorgang in de periode februari-april belangrijk. In veel moerasgebieden is er slechts beperkte stroming van het water. Ook ontbreekt vaak elektriciteit voor bijvoorbeeld vishevels. Dan kunnen zogenaamde polderpassages bruikbaar zijn, waarvan uitvoeringen bestaan die werken op een zonnepaneel.

Leefgebied in de winter

Bij langdurige vorst en sneeuw is de sterfte onder roerdompen hoog. Bij inrichting en beheer van moerasgebieden is het goed mogelijk rekening te houden met deze kwetsbaarheid. Bijvoorbeeld door muizenrijke graslanden in de omgeving te creëren, zodat de roerdomp daar in de winter van kan profiteren. Zorg er ook voor dat het waterpeil tijdens vorstperioden geregeld kan worden om her en der in open water te voorzien. Kies voor dergelijke ijsvrije plekken rustige gebiedsdelen uit. Houd eventueel bij geschikte foerageerplaatsen plaatsen wakken open. Hiervoor bestaan ook zogenaamde 'wakopenhouders'. Dat zijn pompen op een accu of zonnepaneel die door luchtbellen water openhouden.

Bij bekende ijsvrije plekken, zoals bij gemalen, langs vaarten of bij kwelsituaties, ontbreekt vaak oevervegetatie. Het is een aanbeveling om dergelijke plekken in of nabij een moerasgebied te inventariseren. Maak deze vervolgens geschikt als foerageerplek met vlakke oevers en beschutting biedende vegetatie van riet en lisdodde. Behalve de roerdomp profiteren daar ook soorten als waterral en dodaars van.

Colofon

UITGAVE

Vogelbescherming Nederland, 2015

TEKST

Jan van der Winden (Ecology research & Consultancy)
en Ruud van Beusekom (Vogelbescherming Nederland)

REDACTIE

Jan van der Winden, Ruud van Beusekom en Paula
Huigen

VORMGEVING EN INFOGRAPHICS

KlaverOntwerp, Badhoevedorp

Mixed Sources
Productiegroep uit goed beheerde bossen
en andere gecontroleerde bronnen.
www.fsc.org Cert no. SGS-COC-00812
© 1996 Forest Stewardship Council

DRUK

Roto Smeets
Grafiservices, Utrecht

ILLUSTRATIE

Elwin van der Kolk, Bennekom

LINKS EN LITERATUUR

Vogelbescherming Nederland

www.vogelbescherming.nl

Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren

www.vbne.nl

Kennisnetwerk Ontwikkeling Beheer Natuurkwaliteit

www.natuurkennis.nl

Bronnen en verder lezen

www.vogelbescherming.nl/roerdompbrochure.

FOTOGRAFIE

Rembrandt van Rijn, Zelfportret met roerdomp (p2).
Copyright The Rembrandt Database, Object informati-
on, Rembrandt, Self portrait with a bittern, dated 1639,
Staatliche Kunstsammlungen Dresden - Gemäldegalerie
Alte Meister, Dresden, inv. no. 1561. : 2
W. van Boekel: 10 (b.)
H. Bouwmeester, Agami: 12
E. Branderhorst, Buiten-Beeld: 11 (r.b.), 18 (l.), 19 (r.)
H. Brandsma, Buiten-Beeld: 7, 21, 24
A. Gliden, Nature in Stock: 11 (o.)
J. Geyskens, Buiten-Beeld: 13
J. Herder, Buiten-Beeld: 11 (l.b.)
J. van den Heuvel, Buiten-Beeld: 9
R. Kamphuis, Nature in Stock: cover
N. van Kappel, Buiten-Beeld: 18 (r.)
A. Keizer, Buiten-Beeld: 16,17
Karel Mauer, Agami: 7 (r.), 14
J. Monster, Buiten-Beeld: 32
D. Occhiato, Agami: 26
H. Reulen, Buiten-Beeld: 30
R. Smit, Buiten-Beeld: 10 (l.o.), 19 (l.)
L. Soerink, Vilda: 29
M. Steenhaut, Buiten-Beeld: 23
H. Tamminga Buiten-Beeld: 3
J. van der Winden: 7 (l.), 8, 10 (r.o.)

Het werk van Vogelbescherming Nederland wordt on-
dersteund door de Nationale PostcodeLoterij

Vogelbescherming Nederland komt op voor in het wild levende vogels en hun leefgebieden. In Nederland en wereldwijd. Samen met mensen die bescherming van vogels en natuur belangrijk vinden. Zo dragen wij bij aan het behoud van de natuur en een leefbare wereld.

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling Beheer Natuurkwaliteit (OBN) is een onafhankelijk en innovatief platform waarin beheer, beleid en wetenschap op het gebied van natuurherstel en -beheer samenwerken. Het OBN ontwikkelt en verspreidt kennis met als doel het structureel herstel en beheer van natuurkwaliteit.